

کتاب انسان شناخت

آب در هنر دنیای باستان

کتاب اول: خاورمیانه و بخش‌هایی از اروپا

پرسیس اکبری

انتشارات تیسسا

آب در هنر دنیای باستان
کتاب یکم: خاورمیانه و بخش‌هایی از اروپا

بسم الله الرحمن الرحيم
هست کلید در گنج حکیم

سرشناسه	:	اکبری، پریسا، ۱۳۴۵-
عنوان و نام پدیدآور	:	آب در هنر دنیای باستان؛ خاورمیانه و بخش‌هایی از اروپا / نویسنده: پریسا اکبری.
مشخصات نشر	:	تهران: تیس، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	:	۲۵۶ ص؛ جدول، نمودار؛ ۲۱×۱۴/۵.
شابک	:	۱۸۵۰۰۰ ریال؛ 978-600-7683-07-1
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فیا
موضوع	:	آب در هنر
موضوع	:	هنر باستان - ایران
موضوع	:	هنر باستان - بین‌النهرین
موضوع	:	هنر - اروپا
رده‌بندی کنگره	:	۱۳۹۳ ۷ الف ۱۲ / ۸۲۶۱ N
رده‌بندی دیویی	:	۷۵۱/۴
شماره کتابشناسی ملی	:	۳۶۸۰۱۴۲

آب در هنر دنیای باستان
کتاب یکم: خاورمیانه و بخش‌هایی از اروپا

پریسا اکبری

انتشارات تیسسا

آب در هنر دنیای باستان؛ خاورمیانه و بخش‌هایی از اروپا

نویسنده: پریسا اکبری

مدیر تولید: سمیه سیاه‌پشت

چاپ یکم: بهار ۱۳۹۴

شماره نشر: ۱۸۰

ویراستار: سیندخت ادیبی

صفحه‌آرا: سپیده امری

لیتوگرافی: البرز نوین، چاپ: عطا، صحافی: ساغر مهر

ناظر فنی چاپ: علی کاتب

تعداد: ۱۲۰۰ نسخه

قیمت ۱۸۵۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۶۸۳-۰۷-۱

همه حقوق چاپ و نشر این اثر طبق قرارداد محفوظ است.

این اثر تحت پوشش قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان ایران قرار دارد.

استفاده از مطالب با ذکر منبع بدون اشکال است.

• انتشارات تیسسا

تهران، بهارستان، ظهیرالاسلام، کوچه دیلمان، شماره ۶، واحد ۳.

تلفن: ۰۲۱-۳۳۹۹۶۴۲۳، ۳۳۹۹۶۴۷۰، iteesa@mail.com

وبسایت: www.teesa.ir

مقدمه	۱۹
فصل یکم: آب در دنیای باستان	۲۵
۱. تعاریف	۲۵
۱-۱. نماد	۲۵
۱-۲. اسطوره	۲۸
۱-۳. آب	۳۰
۱-۴. دنیای باستان	۳۲
۱-۵. ایران	۳۶
۱-۶. بین‌النهرین	۴۰
۱-۷. اروپا	۴۲
۲. کهن نمونه آب و کارکرد آن در اسطوره	۴۵
۳. آفرینش مادی و آغاز چرخه زندگی	۴۷
۴. اسطوره‌های آب و باورهای کهن، آب از منظر ادیان و تمدن‌های باستان	۴۸
۵. جاودانگی و تداوم حیات مادی، آب حیات، آب درمان بخش	۹۲
۶. آزمون آب، گذر از آب، شست‌وشو در آب، تطهیر معنوی	۹۴
۷. آب تجلی نور	۹۶
۸. آب و ماه	۹۶
۹. نشانه شناسی	۱۰۶
فصل دوم: نقوش نمادین آب	۱۱۲

۱. نقوش گیاهی ۱۱۴
- ۱-۱. درخت زندگی ۱۱۶
- ۱-۲. سرو ۱۲۲
- ۱-۳. نیلوفر ۱۲۳
- ۱-۴. انار ۱۲۹
۲. نقوش جانوری ۱۳۱
- ۲-۱. مار و اژدها ۱۳۵
- ۲-۲. گاو ۱۴۸
- ۲-۳. قوچ ۱۵۵
- ۲-۴. غزال و آهو ۱۵۷
- ۲-۵. بز کوهی ۱۶۰
- ۲-۶. پلنگ و سایر گربه سانان ۱۶۹
- ۲-۷. اسب ۱۷۲
- ۲-۸. ماهی ۱۷۴
- ۲-۹. خوک ۱۸۰
- ۲-۱۰. سگ ۱۸۱
- ۲-۱۱. خرگوش ۱۸۳
۳. نقوش پرندگان ۱۸۴
- ۳-۱. قو ۱۸۷
- ۳-۲. کبوتر و پرنیان ۱۸۹
- ۳-۳. بوتیمار و مرغ ماهیخوار ۱۸۹
- ۳-۴. طاووس (مرغ پیک باران) ۱۹۰
- ۳-۵. مرغابی، اردک، درنا ۱۹۲
- ۳-۶. سیمرغ ۱۹۴
۴. آب و نقوش هندسی ۱۹۵
- ۴-۱. اشکال چهارپاره یا چهار پره ۱۹۸
- ۴-۲. پیکان (تیر) ۲۰۲
- ۴-۳. دایره، گردونه، حلقه و هاله ۲۰۲
- ۴-۴. طرح‌های خشتی، شطرنجی و ترنجی ۲۰۴
- ۴-۵. مثلث ۲۰۵
- ۴-۶. حلزونی، مارپیچ ۲۰۷
- ۴-۷. زنجیره خمپا ۲۰۸

فهرست ۷

۲۰۹.....	۴-۸. راه راه افقی (رود) و راه راه عمودی (بارش)
۲۱۰.....	۴-۹. زیگزاگ، موجی، هفت و هشتی، کوه
۲۱۳.....	۵. سایر نقوش مرتبط با آب
۲۱۳.....	۵-۱. آب
۲۱۶.....	۵-۲. مروارید، صدف و صدف دو کپه ای
۲۲۱.....	۵-۳. هلال و شاخ
۲۲۴.....	۵-۴. گیسو
۲۲۷.....	۵-۵. طشت آبها
۲۲۹.....	۵-۶. ظرف
۲۳۰.....	۵-۷. زن
۲۳۳.....	۵-۸. مادری و اندامهای باروری
۲۳۵.....	۵-۹. قربانی
۲۳۹.....	۵-۱۰. نقوش اساطیر مرتبط با آب و الهه‌های باروری
۲۴۳.....	۵-۱۱. آبدان ماه
۲۴۴.....	۵-۱۲. زیگورات
۲۴۹.....	سخن پایانی
۲۵۵.....	کتابنامه

فهرست تصاویر

فصل یکم

- شکل شماره ۱. سفالینه‌های منقوش عصر نوسنگی یونان: (۱-۲) دیمینی: (۳-۷) سکلو: (۸-۱۱) نثانیکو مدیا ۳۴
- شکل شماره ۲. دانمارک: دست ساخت‌های حدود نوسنگی آغازین: (۱-۵) سفالینه‌های گردن قیفی و گلودار، کوزه‌های گوشک دار: (۶) تیرهای دم نازک: (۷) تبر ساطور مسطح (۸) نبر جنگی کله گریزی: (۹-۱۰) زیورهای کهربایی: ساطور گرد ۳۶
- شکل شماره ۳. طرح‌هایی از پاره سفال‌های مکشوفه که نقش خطوط (معرف آب) و خطوط (۷-۸) دارد ۳۹
- شکل شماره ۴. پیکر سفالی با سر استوانه‌ای و چشمان دانه‌ای، نثانیکو مدیا، مقدونیه غربی، یونان ۴۳
- شکل شماره ۵. طرح مهرهای آناتولی، یونان و جنوب بالکان: (۱) استارچه وو-کروش، مجارستان: (۲) تسانی، تسالی: (۳-۵) نثانیکو مدیا، مقدونیه: (۶-۹) کتل هیوک ۴۵
- شکل شماره ۶. شکل بازسازی شده سنگ برجسته آنوبانی نی؛ سرپل ذهاب ۵۱
- شکل شماره ۷. نقش برجسته کورانگان، فهلیان فارس ۵۳
- شکل شماره ۸. الهه آب، قسمتی از لوحه سنگی اونتاش گال، ۱۳۰۰ ق.م. شوش ۵۴
- شکل شماره ۹. اثر مهر استوانه‌ای با نقش خدایان آب، دوران ایلام میانی ۵۵
- شکل شماره ۱۰. اثر مهر استوانه‌ای، مکشوفه از شوش ۵۶
- شکل شماره ۱۱. پیکره زن - ماهی، دوره ایلام میانی - ۱۲۰۰-۱۴۵۰ ق.م، موزه بریتانیا ۶۰
- شکل شماره ۱۲. اثر مهر استوانه‌ای، مکشوفه از شوش، در این جا یک زن-ماهی در گوشه سمت راست بالا و یک بز-ماهی در زیر پاهای آمیه خدای بر

- ۶۱..... تخت نشسته دیده می شود.....
- شکل شماره ۱۳. اثر مُهر استوانه‌ای، دوران ایلام میانی، چغازنبیل..... ۶۲
- شکل شماره ۱۴. اثر مُهر استوانه‌ای، شهاداد..... ۶۳
- شکل شماره ۱۵. ملی شیپک دوم شاه بابل (دوران حکمرانی ۱۱۷۲-۱۱۸۶ پ.م) در
مقابل نانی، نشسته موزه لوور..... ۶۴
- شکل شماره ۱۶. تندیسک ناهید و فرزندش مهر، از مهرابه دیبورگ، آلمان..... ۶۶
- شکل شماره ۱۷. پیکر ناهید در نقش رستم..... ۶۷
- شکل شماره ۱۸. تندیسک آناهیتا کوه خواجه - زابل..... ۶۷
- شکل شماره ۱۹. ناهید و مهر روی کوزه سیمین..... ۶۸
- شکل شماره ۲۰. اثر مهر استوانه‌ای اکدی، ۲۲۰۰-۲۳۰۰ ق م، موزه برتانيا..... ۷۱
- شکل شماره ۲۱. مهر استوانه‌ای متعلق به آد کاتبشاهی، حدود ۲۲۰۰-۲۳۰۰ ق م، موزه
بریتانیا..... ۷۱
- شکل شماره ۲۲. بخشی از نقاشی دیواری کاخ زیمریلیم؛ حکمران ماری، دوران بابل
قدیم، شکل الهه‌ای با گلدانی در دست که رشته‌های آب از درون آن به
اطراف فوران کرده‌اند، در گوشه سمت راست دیده می شود..... ۷۳
- شکل شماره ۲۳. شجره نامه خدایان دریا در باستان..... ۷۸
- شکل شماره ۲۴. هنر میانه سنگی، طرح‌های اسلوبی و انسان مدارانهء سطح دست
ساخت‌های ماگلموزی، دانمارک..... ۸۰
- شکل شماره ۲۵. خمره بزرگ یافته شده از انبار کاخ مینوسی، کنوسوس، کرت..... ۸۲
- شکل شماره ۲۶. پیکره اژه ای..... ۸۳
- شکل شماره ۲۷. پیکره مینوسی..... ۸۴
- شکل شماره ۲۸. کهن ترین سکه زنی بومی بریتانیایی و نمونه‌های آغازین یونانی آن..... ۸۷
- شکل شماره ۲۹. سنگ نگاره گوزن شمالی بر شیب تند سخرهء کنار آبشار بولا، شمال
تراندلاگ، نروژ..... ۸۸
- شکل شماره ۳۰. طلسمهای کوچک نقره یا مفرغی یافت شده از گور وایکینگ‌ها،
این طلسم‌ها به هیئت زن و دو تن از این زنان که شاخ ساغری بدست
دارند شبیه زنان نقش سنگ‌های گر تلند و شاید نماد والکیری باشند. موزه
ملی تاریخ، استکهلم..... ۸۹
- شکل شماره ۳۱. اساطیر اسکاندیناوی..... ۹۰
- شکل شماره ۳۲. نقش دو طوطی..... ۹۳
- شکل شماره ۳۳. آناهیتا در پناه عقاب و بچه خدایان ماه و خورشید. موزه آرمیتاژ،
قطر ۲۲ سانتیمتر..... ۹۸

- شکل شماره ۳۴. نقش سفال شوش ۹۸
- شکل شماره ۳۵. نقش سفال‌های شوش، موزه لوور ۹۹
- شکل شماره ۳۶. نقش سفال‌های شوش، موزه لوور ۹۹
- شکل شماره ۳۷. نقش سفال شوش ۱۰۰
- شکل شماره ۳۸. نقش سفال منقوش حصار، طبقه اول ۱۰۱
- شکل شماره ۳۹. شیئی مربوط به لگام اسب از مفرغ، لرستان، هزاره دوم تا هزاره اول
پیش از میلاد ۱۰۲
- شکل شماره ۴۰. دهنه مفرغی، لرستان، نیمه اول هزار دوم ق م، موزه برتانيا ۱۰۲
- شکل شماره ۴۱. درخت نخل و گاو، قرن دوازدهم ق م، موزه لوور ۱۰۳
- شکل شماره ۴۲. سفال منقوش، تپه موسیان ۱۰۳
- شکل شماره ۴۳. سفال منقوش، تپه موسیان ۱۰۴
- شکل شماره ۴۴. شیئی تزئینی مفرغی، لرستان، هزاره اول پیش از میلاد، موزه لوور ۱۰۵
- شکل شماره ۴۵. مهرهای شوش، اوایل هزاره سوم ق م ۱۰۶

فصل دوم

- شکل شماره ۱. درخت زندگی، طاق بستان ۱۱۹
- شکل شماره ۲. دو ظرف سفالی، بمانند لیوان، مکشوفه از تپه «سیلک» سفال سمت
راست دارای نقش یک سه گوشه بزرگ است که با خطوط متقاطع
پرشده است و سفال سمت چپ، نقش درختی را (بکمک خطوط متقاطع)
ارائه می‌دهد و مضافاً دارای نقش برگها یا ساقه‌های منحنی است ۱۲۰
- شکل شماره ۳. ظرف سفالی مخروطی با پایه بلند مخروطی و نقشهای گیاهی پیچدار،
تپه سیلک ۱۲۱
- شکل شماره ۴. بشقاب سفالین نقاشی شده زیر لعاب، گرگان، قرن ۷ ه.ق، موزه ملی
ایران ۱۲۱
- شکل شماره ۵. نقش برجسته از گل ۱۲ پر، شیر و گاو ۱۲۳
- شکل شماره ۶. نقش گل نیلوفر بر روی ستونهای طاق بستان ۱۲۴
- شکل شماره ۷. نقش اردشیر دوم. در گوشه سمت چپ مهر با نوری به دور سر
درحالی که بر روی گل نیلوفر ایستاده است ۱۲۵
- شکل شماره ۸. زاییده شدن مهر به صورت برهنه از میان گل نیلوفر، فرانسه ۱۲۷
- شکل شماره ۹. دسته خنجری مکشوفه از لرستان با نقش شیرها و گلهای هشت پر
و طرح‌های موازی هاشورزده ۱۲۸
- شکل شماره ۱۰. سر سنجاق مکشوفه دیگری از لرستان، با نقش‌های گل چند پر و

- قوسیها و نقطه چین ۱۲۸.
- شکل شماره ۱۱. نقش برجسته داریوش ۱۲۹.
- شکل شماره ۱۲. نقش انار بر سکه‌هایی برنز از شهرستان باستانی پامفیلیا ۳۰۰-۳۵۰ ق.م. ۱۳۰.
- شکل شماره ۱۳. نقوش حیوانات شاخ‌دار در مجموعه سفال‌های منقوش سیلک III
(هزاره چهارم ق.م)..... ۱۳۲.
- شکل شماره ۱۴. نقوش حیوانات شاخ‌دار و پرندگان در مجموعه سفال‌های منقوش
حصار I (هزاره چهارم ق.م)..... ۱۳۳.
- شکل شماره ۱۵. سفال منقوش (نقش مایه حیوانات شاخ‌دار) اریسمان نطنز (اواخر
هزاره چهارم ق.م)..... ۱۳۴.
- شکل شماره ۱۶. نقوش حیوانات شاخ‌دار و پرندگان در مجموعه سفال‌های منقوش تپه
قبرستان، هزاره چهارم ق.م..... ۱۳۵.
- شکل شماره ۱۷. دو مار که به دور درخت حلقه زده‌اند ۱۳۹.
- شکل شماره ۱۸. نقش سه مار در مالتای سیری ۱۳۰۰-۱۶۰۰ ق.م..... ۱۴۰.
- شکل شماره ۱۹. نقوش مار الف) نماد مار شاخ‌دار به نشانه آب، بر روی ظرف آب از
البرز، متعلق به ۲۲۰۰-۲۴۰۰ ق.م ب) نماد مار به نشانه رود از شوش،
هزاره سوم ق.م پ) نقش مار بر روی ظرف آب از اروپای شرقی،
تربولی، متعلق به دوره نوسنگی ت) نقش دو مار تنیده بهم و گل لوتوس
نشانه‌ای از آب، باروری و حاصلخیزی از مصر ث) نقش دو مار تنیده بهم
و گل لوتوس که نمادی از باران و باروری هستند، از شوش متعلق به
۳۳۰۰ ق.م ج) دو مار درهم تنیده، نشانه‌ای از آب و باروری از هند..... ۱۴۲.
- شکل شماره ۲۰. گلدان با نقش مار ۱۴۴.
- شکل شماره ۲۱. ظرف سفالی از تپه «سیلک» با پایه و دهانه فراخ که بخش بالای آن
از خطوط کمربندی پهن و نقش ماری (در وسط آنها) زینت شده است. ۱۴۵.
- شکل شماره ۲۲. کاسه‌ای سفالی و دهان گشاد دارای نقش‌های سه گوشه و نقش مار
در وسط..... ۱۴۵.
- شکل شماره ۲۳. طرح مار برای تزئین دور ظروف ۱۴۶.
- شکل شماره ۲۴. نقش مار ایران. دوره ایلامی. پادشاهی میانه. ق.م. سنگ آهک... ۱۴۶.
- شکل شماره ۲۵. نقوش اژدها ۱۴۷.
- شکل شماره ۲۶. بشقاب نقره با نقش زنی سوار بر اژدها، سده هشتم میلادی، موزه
متروپولیتن..... ۱۴۸.
- شکل شماره ۲۷. جدال شیر با گاو، راه پله تالار آپادانا ۱۴۹.
- شکل شماره ۲۸. پیکره معروف گاو زانو زده، هزاره‌های ق.م. مسیح در دوره ایلامی

- ۱۵۰..... موزه متروپولیتن نیویورک.
- شکل شماره ۲۹. گاو بال‌دار..... ۱۵۱.
- شکل شماره ۳۰. کاسه، مرصع کاری شده..... ۱۵۲.
- شکل شماره ۳۱. طرح‌هایی از پاره سفال‌های مکشوفه شامل نقوش چهارگوشی و
لوزی هاشوردار و برگ شیاردار گیاهان و نقش گاو..... ۱۵۴.
- شکل شماره ۳۲. نقش گاو به‌مراه ماه، بز و درخت، مهر سیلندری، شوش ۲۶۰۰-۳۰۰۰
ق م، موزه لوور..... ۱۵۵.
- شکل شماره ۳۳. بشقاب قرن چهارم هجری..... ۱۵۷.
- شکل شماره ۳۴. نقش قوچ، کاسه سفالین بشقاب زرین‌فام، گرگان، قرن ۶ و ۷ ق. ۱۵۸
- شکل شماره ۳۵. غزالی در حال قدم زدن میان گلزار گل سوسن، بشقاب قرن چهارم
هجری..... ۱۵۹.
- شکل شماره ۳۶. ظرف سفالی، تپه سیلک، نقش کوه‌ها و سروگردن آهویی بر دسته بر
آن تعبیه شده است..... ۱۶۰.
- شکل شماره ۳۷. نقش آهو..... ۱۶۰.
- شکل شماره ۳۸. چهار بز..... ۱۶۲.
- شکل شماره ۳۹. نقش بز کوهی بر سفال مکشوفه از تپه گیان (نهایند در برابر خط
عمودی زنجیری..... ۱۶۲.
- شکل شماره ۴۰. ظروف سفالین منقوش تپه قبرستان، دشت قزوین (هزاره چهارم ق. م) ۱۶۳
- شکل شماره ۴۱. ظرف سفالی بدنه استوانه‌ای پایه مخروطی مکشوفه از تپه «سیلک»
دارای نقش چهارپایی با شاخ گوزن که شاخ آن چون درختی دارای
شاخه می‌باشد..... ۱۶۴.
- شکل شماره ۴۲. بشقاب با نقش بز کوهی، دوران ساسانی، موزه آرمیتاژ..... ۱۶۵.
- شکل شماره ۴۳. جام سفالین، هزاره چهارم ق م، موزه لوور..... ۱۶۵.
- شکل شماره ۴۴. دسته تنگ به شکل بز کوهی بال‌دار..... ۱۶۸.
- شکل شماره ۴۵. نقشی حکاکی شده بر استخوان، شامل تصاویری از گربه سانانی است
که به صورت نیم خیز به دنبال هم در حرکتند..... ۱۷۰.
- شکل شماره ۴۶. الف) نقش پلنگ بر ظروف سفالی تپه حصار هزاره سوم ق. م (ب)
طرح‌هایی از پاره سفال‌های مکشوفه با نقش پلنگ، گاو میش، بز کوهی،
انسان، اسب و پرنده..... ۱۷۰.
- شکل شماره ۴۷. پلنگ و نماد آب و باران..... ۱۷۱.
- شکل شماره ۴۸. نقش پلنگ..... ۱۷۱.
- شکل شماره ۴۹. چالش میان پلنگ و مار - جیرفت..... ۱۷۲.

- شکل شماره ۵۰. نقش اسب ۱۷۳
- شکل شماره ۵۱. نقش ماهی نقش برجسته کاخی در پاسارگاد ۱۷۵
- شکل شماره ۵۲. نقش ماهی ۱۷۶
- شکل شماره ۵۳. بشقاب نقره قلمزنی با نقش دو ماهی در موزه آرمیتاژ در سن پترزبورگ ۱۷۶
- شکل شماره ۵۴. نقوش ماهی، ج) نقش ماهی با جزئیات اغراق آمیز ۱۷۷
- شکل شماره ۵۵. زایش مهر از میان گل نیلوفر، از مهرابه‌ای نزدیک هدرنهایم، ۱۲۸، آلمان ۱۷۸
- شکل شماره ۵۶. تندیس ناهید با فرزندش مهر سوار دلفین، از اسپانی ۱۷۹
- شکل شماره ۵۷. تندیس ناهید با دلفین ۱۷۹
- شکل شماره ۵۸. نقش خوک موزه‌ای گرافیکال آتن ۱۸۰
- شکل شماره ۵۹. نقش سگ (یا روباه) بر سفال مکشوفه از تل «بکیون» فارس ۱۸۱
- شکل شماره ۶۰. نقش سگی نشسته بر سفال، مکشوفه از شوش ۱۸۲
- شکل شماره ۶۱. گلدان سفالی زرینفام، گرگان، عصر سلجوقی ۱۸۲
- شکل شماره ۶۲. نقوش پرندگان در مجموعه سفال‌های منقوش سیلک III هزاره چهارم ق.م ۱۸۴
- شکل شماره ۶۳. نقش پرنده در کاسه سفالین گلابه‌ای، گرگان ۱۸۵
- شکل شماره ۶۴. گله مرغان ابر باران، نقش سفالینه، تپه گیان نهاوند، اواخر هزاره دوم ۱۸۶
- شکل شماره ۶۵. نقوش پرندگان الف) طرح ظرف سفالی مکشوفه از تپه «سیلک» در این ظرف چنانکه دیده می‌شود در ردیف بالا پرندگانی را بر روی هم نقش کرده‌اند ب) ظرف سفالی پایه داری که نقش پرندگان را بزرگتر و مشخص تر دارد تپه سیلک ج) ظروف سفالین منقوش (نقش مایه پرندگان) تپه قبرستان، دشت قزوین (هزاره چهارم ق.م) ۱۸۶
- شکل شماره ۶۶. نقش پرندگان و نقوش شانه‌ای بر ظرف سفالی، موزه لوور ۱۸۷
- شکل شماره ۶۷. نقش قودر ترکیب با نقوش هندسی ۱۸۸
- شکل شماره ۶۸. نقش پرینان ساسانی دوره ساسانی ۱۸۹
- شکل شماره ۶۹. نقش مرغ ماهیخوار، سفال ۱۹۰
- شکل شماره ۷۰. نمایی از نقش طاووس در سفال نیشابور ۱۹۱
- شکل شماره ۷۱. فلزکاری مربوط به اواخر دوره ساسانی - اوایل اسلام، موزه متروپولیتن ۱۹۱
- شکل شماره ۷۲. ظرف سفالی خمیره‌ای شکل دسته‌دار با آبریز بلندی که دارای نقش سر مرغابی است. پر مرغابی در این ظرف با خطوط هاشوری زینت شده

- ۱۹۳..... است.
- شکل شماره ۷۳. نقش مرغابی..... ۱۹۳.
- شکل شماره ۷۴. جام نقره‌ای، دوره ساسانی موزه آرمیتاژ سن پترزبورگ..... ۱۹۵.
- شکل شماره ۷۵. طرح‌هایی بر سفال‌های مکشوفه از تپه‌های «بکیون» فارس که نقش خورشید و عقاب گشاده بال و سگ، و آدمی با دست‌های بالا آورده و چلیپاهای شکسته دیده می‌شوند..... ۱۹۸.
- شکل شماره ۷۶. طرح گل چهار برگ، طرح ظرف سفالی پایهداری که گرداگرد پایه و نیمه بالای آن منقوش است. طرح ۷-۸ واقع در میان خطوط کمربندی این سفال، طرح سه ردیف‌هایست که دو ردیف بیرونی آن هاشور زده است و در وسط هر ۷ یا ۸ این طرح نیز نقشی به صورت گل چهار برگ بکار برده‌اند..... ۱۹۹.
- شکل شماره ۷۷. نقش سر قوچ چهار شاخ، و یک بزغاله چشمه علی، ری..... ۱۹۹.
- شکل شماره ۷۸. پاره سفال‌هایی مکشوفه از تپه «سیلک» که نقش چهارپایان شاخ‌دار را می‌نمایانند..... ۲۰۰.
- شکل شماره ۷۹. نقش چلیپا، طرح‌هایی از روی سفال‌های مکشوفه در شوش که در آنها نقش پرندگان جمعی در حال پرواز و چلیپای بسیار جالب و نقش آدمی و دو پرنده مماس بر آب و دو چهارپای بدون شاخ دیده می‌شوند..... ۲۰۱.
- شکل شماره ۸۰. چلیپا در نقشی روی سنگ از بوگومیلها در بوسنیة شرقی، یوگسلاوی..... ۲۰۲.
- شکل شماره ۸۱. نقش دواير متحدالمرکز داخل سفالی دیگر از مکشوفه‌های تپه «سیلک»..... ۲۰۳.
- شکل شماره ۸۲. نقش دواير روی ظروف، موزه لوور..... ۲۰۳.
- شکل شماره ۸۳. گلدان نقره و مس، نقوش خشتی و شطرنجی، اور، حدود ۲۴۰۰ سال ق.م. موزه لوور - مجموعه شخصی..... ۲۰۵.
- شکل شماره ۸۴. نقش شطرنجی، ظرف سفالی تپه «سیلک»..... ۲۰۵.
- شکل شماره ۸۵. نقوش مارپیچ و حلزونی، موزه لوور..... ۲۰۷.
- شکل شماره ۸۶. طرح‌هایی از پاره سفال‌های مکشوفه که در آن نقش مارپیچ و پرندگان سنگین و اردکها دیده می‌شوند..... ۲۰۸.
- شکل شماره ۸۷. نمونه‌های طرح‌های تکرار شونده در هنر نوسنگی: (الف) تپه گوران، در حدود ۵۸۰۰ سال ق م (ب) سیلک II، در حدود ۴۰۰۰ ق م (ج) سامرا، در حدود ۵۵۰۰ ق م (د) کتل هکوک، در حدود ۶۴۰۰-۵۸۰۰ ق م (ه) به دوره نوسنگی از شرق میانه (و) به دوره نوسنگی ایران و مصر؛ (ز) نوسنگی از شرق میانه (ح) دیمینی، یونان، در حدود ۶۰۰۰ ق م (ط)

- نوسنگی، چکسلواکی، در حدود ۵۰۰۰-۴۰۰۰ سال ق م (ی) ادزاک،
 یونان، در حدود ۶۱۰۰-۵۸۰۰ ق م..... ۲۰۹
- شکل شماره ۸۸. نقش موج آب، طرحی از کوزه گر گیان (نهادند) بر سفال شامل موج
 آب و مرغ «کنار آبی» (ضیا پور، ۱۳۵۳، ۳۳۸)..... ۲۱۱
- شکل شماره ۸۹. نقوش زیگزاگ، موجی، هفت و هشتی، و موجی الف) ظرف سفالی
 مکشوفه از تپه «سیلک» دارای نقش رنگی به صورت زیگزاگ. ب) ظرف
 سفالی با ته گنبدی. مکشوفه از تپه «سیلک» با نقش کمربندی که از
 لوزیهای افتاده تشکیل شده و بالای طرح کمربندی از طرح‌های زیگزاکی
 پر شده است ج) آموغرا، کهن‌ترین کوزه دودسته طرح هندسی، گورستان
 دیپولون، سده دهم ق م د) طرح کاسه‌ای پایه دار. مکشوفه از تپه «سیلک»
 که علاوه بر خطوط کمربندی، در وسط دارای طرح ۷-۸ متوالی میباشد ۲۱۲
- شکل شماره ۹۰. نقش نمادین آب..... ۲۱۶
- شکل شماره ۹۱. زایش مهر از میان صدف، نقش مهرابه چیل هیل، در انگلستان..... ۲۱۷
- شکل شماره ۹۲. رشته مروارید در نوک دو مرغ، نقشی بر دیوار در بامیان، افغانستان ۲۱۸
- شکل شماره ۹۳. نقش ناهید با دلفین و صدف از مهرابه تنور در اردن..... ۲۱۸
- شکل شماره ۹۴. سکه‌های دوران ساسانی. که در آن نقش پادشاهان درحالی که
 مروارید به گوش دارند تصویر شده است..... ۲۱۹
- شکل شماره ۹۵. تاج مروارید، پیکر ناهید درون طاق بستان..... ۲۲۰
- شکل شماره ۹۶. نقش صدف، طاق بستان..... ۲۲۰
- شکل شماره ۹۷. نقش شاخ در دست ایزدبانوان..... ۲۲۳
- شکل شماره ۹۸. نقش بز کوهی با شاخ گرد و بزرگ..... ۲۲۳
- شکل شماره ۹۹. نقوش گیسویی الف) طرح ظرف سفالی ای با نقش گیسویی از تپه
 «سیلک» با ته هموار و دسته زائده‌دار با نقش گیسویی. بر دور دهانه این
 ظرف نقش دندان‌دار بکار برده‌اند. ب) ظرف سفالی خمیره‌ای شکل با
 گردن باریک و دسته جالب که زائده‌های عمودی نیز (یا دستگیره) دارد.
 نقش این ظرف از نقوش گیسویی است که نظیر فراوان دارد..... ۲۲۵
- شکل شماره ۱۰۰. نقوش مربوط به آب بر روی طشت آب‌ها آرامگاه ارامنه و تخت
 فولاد الف) طشت آب گل نیلوفر، ب) طشت آب ترنجی..... ۲۲۸
- شکل شماره ۱۰۱. کوزه منقاری شکل، غار کامارس، ۱۷۰۰-۱۸۰۰ ق م، موزه
 باستان‌شناسی هراکلیون..... ۲۳۰
- شکل شماره ۱۰۲. نقش تعدادی زن، الف) سفال‌های منقوش، تپه موسیان ب) الهه
 باروری، شیء تزئینی مفرغی، هزاره اول ق م، موزه لوور ج) نقش زن و

- ماه، مهرهای سیلندری، شوش، حدود ۲۶۰۰ تا ۳۰۰۰ ق م، موزه لوور... ۲۳۳
- شکل شماره ۱۰۳. نقوش اندام‌های باروری، الف) مجسمه آرتمیس، معبد آرتمیس، ترکیه ب) موزه لوور..... ۲۳۵
- شکل شماره ۱۰۴. نقوش شاخ بزرگ؛ طاق بزرگ طاق بستان..... ۲۳۶
- شکل شماره ۱۰۵. یک مهربابه که در شهر بندری و باستانی اوستیا در ایتالیا کشف شده است. مهربابه‌های بسیاری نظیر آن در آلمان، فرانسه و روسیه، به‌طور اتفاقی و یا هنگام مرمت کلیساها پیدا شده‌اند..... ۲۳۷
- شکل شماره ۱۰۶. قربانی کردن گاو..... ۲۳۹
- شکل شماره ۱۰۷. مشهورترین تندیس باروری ایران با نام ونوس سراب..... ۲۴۰
- شکل شماره ۱۰۸. شکل هندسی، ایزدبانوی تپه حصار متعلق به ۲۰۰۰-۱۷۰۰ ق.م..... ۲۴۰
- شکل شماره ۱۰۹. شکل ایزدبانو مار، الف) کرت، هزاره ششم ق.م ب) ترکمنستان) نمازگا (، هزاره سوم ق.م..... ۲۴۱
- شکل شماره ۱۱۰. نقوش آب و ایزدبانوان الف) شوش، متعلق به هزاره چهارم ق.م ب) هزاره چهارم ق.م ج) لرستان، هزاره دوم ق.م..... ۲۴۱
- شکل شماره ۱۱۱. نقوش مایه‌های انسانی الف) ظروف سفالین منقوش (نقش مایه انسانی) تپه حصار دامغان (هزاره چهارم ق.م)..... ۲۴۳
- شکل شماره ۱۱۲. آبدان ماه..... ۲۴۴
- شکل شماره ۱۱۳. آبدان ماه و مرغان دراز پا..... ۲۴۴
- شکل شماره ۱۱۴. زیگورات..... ۲۴۸

سپاس بی‌کران ایزد منان را

تقدیم به همه عاشقان هنر، به همسر عزیزم و پدر بزرگووارم که می‌دانم از وراثت دنیای مادی، نظاره‌گر است و همواره مرهون دعایش هستم، و به مادر گران‌قدرم که با قلبی به زلالی چشمه‌های ملکوت، مشوق و پشتیبان من بوده است.

در گردآوری، تدوین و آماده‌سازی این کتاب، سپاس از راهنمایی‌های استاد بزرگووارم، سرکار خانم نسرین عتیقه‌چی که با تمام وجود و با دقت و حوصله‌ای بی‌مانند، در طول هفته‌ها با آموزش‌ها و راهنمایی‌های صمیمانه‌شان، همراه من بودند.

بجاست از محبت استاد احمد دادور تشکر کنم که با در اختیار قرار دادن کتاب‌ها و منابع کمیاب و نایاب از کتابخانه شخصی خود، کمک شایان توجهی به این جانب کردند. همچنین اسکن تصاویر را آقای پرویز اکبری و ویراستاری آن را سرکار خانم فاطمه حقایقی بر عهده گرفتند که کمال سپاس را از ایشان دارم.

آب

رنگ

عشق

و دیگر هیچ

پریسا اکبری

مقدمه

آب نزد ایرانیان، نماد آگاهی، پاکی و طهارت، ایمان و زاینده‌گی است. گشودن رمزهای نمادین آب، زمینه‌ای برای درک عمیق آثار هنری‌ای فراهم می‌آورد که حاوی نمادهای آب است. این عنصر از جمله قدیمی‌ترین و ارزشمندترین نمادهاست. اهمیت و ارزش شناخت نمادها و به تبع آن پژوهش دقیق‌تر آثار هنری کشف‌شده از ایران باستان، و مقایسه تطبیقی آنها با نمادهای مشابه در تمدن‌های دیگر و یافتن منشأ این نمادها و اسطوره‌ها و آیین‌های باستانی و سنتی، می‌تواند در پژوهش‌های آینده در راه شناخت و توسعه هنر راهگشا باشد. همچنین آشنایی با مبانی فکری و اعتقادی هنرمندانی که با نمادپردازی آب، به خلق آثار هنری مبادرت کرده‌اند، بستری برای راهیابی به باورهای آنان فراهم می‌آورد.

از سوی دیگر توجه به ابعاد گسترده آب، این مایه حیات، و شناخت محتوایی مضامین فرهنگی آن، علاوه بر ایجاد کشش به سوی پاس‌داشت آن، به نوعی فرهنگ‌سازی در زمینه حفظ آب، و به دنبال آن حفظ محیط زیست است. مسئله اساسی این پژوهش، بررسی و مطابقت نقش‌های به‌جای‌مانده از دنیای کهن در ایران زمین، بین‌النهرین و بخش‌هایی از اروپا، و یافتن خاستگاه و جوه مشترک و تفارق آنهاست، که با توجه به سیاست‌های ملی، می‌تواند زمینه‌ساز مبادلات فرهنگی و گفت‌وگوی تمدن‌ها و همچنین توسعه فرهنگ

گردشگری سلامت شود، که توسعه آن از چشم‌اندازهای مهم دولت است. اهداف این کتاب به طور خلاصه به شرح زیر است:

- مشخص کردن علل اهمیت نماد آب در دنیای باستان؛
- بررسی مفهومی نقوش و نمادهای آب و همچنین معانی و پیام‌های نمادین آب؛
- بررسی آب در باورها و اعتقادات مرتبط با آب؛
- تحقیق در منشأ نمادهای آب و برشمردن اساطیر مرتبط با آن؛
- گشودن دریچه‌ای برای تحقیق و بررسی بیشتر برای پی بردن به ناخودآگاه بی‌کران و ناشناخته‌های هنرمندان نمادپرداز؛
- بررسی تأثیر و تأثراتی که نمادهای مختلف آب در فرهنگ‌های باستانی بر یکدیگر داشته است؛
- تکریم آب و ارج نهادن به این نعمت عظیم الهی، و بنابراین حفظ آب و بسترهای آبی؛

استفاده از آب و رمزپردازی درباره آن، از دیرباز در آثار باستانی، چه در سرزمین ایران و چه در دیگر کشورها به‌وفور دیده می‌شود. در نگاه نخست به نقش‌های نمادین، فرم‌های ساده‌شده‌ای به چشم می‌خورد که با همه سادگی، دنیایی از رمزها و اطلاعات را در بر دارند، و درک مطلوب نقش این نمادها نیازمند بررسی و مطالعه دقیق و در نتیجه رسیدن به باورها و مفاهیم اجتماعی، هنری، عرفانی نهفته در آنهاست. از آنجاکه از دیرباز آب همواره به شکل نمادین در سنت و فرهنگ و آثار هنری ایرانی مطرح بوده است، ریشه‌یابی مبانی فکری، اعتقادی و معنوی «نماد آب» لازم می‌نماید. اهمیت بیشتر موضوع آنجا رخ می‌نماید که با ایجاد انگیزه در هنرمندان، می‌توان زمینه‌ساز سوق دادن آنان به سوی استفاده از استعاره‌های بومی و موضوعات اصیل ایرانی شد که در نهایت منجر به پیشگیری از مسخ فرهنگی و پیروی کورکورانه از الگوهای بیگانه می‌شود.

شکل‌گیری هر اثر هنری، از نقاشی غارها گرفته تا کتیبه‌ها و تندیس‌های ساخته‌شده در دوران باستان و حتی آثار هنری امروز، به طور قطع متأثر از

عواملی است که در روح هنرمند و یا جامعه وی در جریان بوده است و در لایه لایه هویت فردی و اجتماعی او ته نشین شده است. بنابراین هر اثر هنری ناگزیر حاوی پیامها و اطلاعاتی است که می تواند از هویت هنرمند و به گونه ای هم زمان از هویت جامعه وی حکایت کند. بررسی یک اثر به صورت منفرد و همچنین بررسی آن در مقایسه طولی یا عرضی در زمان و مکان می تواند مراحل تحول ساختارهای فکری، رفتاری و حتی عقیدتی گروهی از مردم را نمایان سازد.

هر آنچه در یک اثر هنری به عرصه می رسد، از طریق یک یا چند نشانه، مخاطب را فرا می خواند. این نشانه ها در هنرهای تجسمی معمولاً به صورت نقوشی نمایان می شود، و در نگاه نخست به طور کلی تداعی کننده معنا و مفهومی است که موضوع اثر را تعیین می کند. این در حالی است که با تعمق در معانی ذاتی این نشانه ها و علائم، و با در نظر گرفتن ریشه های معناشناسی و سوابق تاریخی آنها، می توان به اسرار نهفته در ناخودگاه فردی و جمعی هنرمند نفوذ کرد؛ چراکه نشانه ها و علائمی که در این تحقیق، با تعاریفی که خواهد آمد، نماد خوانده می شود؛ ریشه در لایه های هویتی ای دارد که در طی هزاران سال شکل گرفته است.

اساس شکل گیری نمادهای موجود در آثار هنری، بی شک بر پایه اعتقادات، داستان ها، روایات و اساطیر است که خود متأثر از شرایط اقلیمی، اجتماعی، مذهبی و سیاسی است. با این پیش فرض می توان گفت در هر مقطع زمانی و در هر موقعیت جغرافیایی، آنچه به عنوان اولویت مطرح بوده است در آثار هنری بیشتر و پررنگ تر رخ می نماید. از آنجاکه هنر، انعکاس دهنده مفاهیم ذهنی انسان، و تصور و تجسم او از زندگی، و بنابراین تصور از آفرینش، طبیعت، مذهب، عرفان و دیگر محورهای اندیشه اوست، می توان با تحلیل شاخصه های هنر، به مثابه کلید، از فرهنگ و تمدن رمزگشایی کرد.

مردم ایران در طول تاریخ چندین هزارساله خود مردمی دین محور بوده اند و اعتقادات آنان در همه شئون زندگی، از جمله هنر جریان داشته است. بنابراین انعکاس ادیان و آیین ها و باورهای مردمی را می توان به شکل نمادپردازی در

هنر مشاهده کرد. این ویژگی در هنر دیگر تمدن‌های جهان نیز به چشم می‌خورد، ولی با توجه به قدمت اقوام ایرانی، و کثرت و تنوع آثار کشف‌شده از دیرزمان، می‌توان با بررسی تطبیقی آنها با آثار به‌جای‌مانده از دیگر ملل، تأثیر و تأثرات متقابل این فرهنگ‌ها و تمدن‌ها را بازنمایی کرد. بسیاری از نمادهای آیینی باستانی، نمادهای انتزاعی هستند و فراوان‌ترین آنها، نمادهایی چون دایره یا هلال، چلیپا و یا نمادهای مشتق‌شده از طبیعت چون خورشید و پرتو نور، یا ماه، آب و یا نقوش خلاصه‌شده جانوری و گیاهی است. کثرت نقوش مرتبط با آب، انگیزه‌ای شد برای نگارنده تا به بررسی تطبیقی نقوش نمادین آب در هنر دنیای باستان در کشور ایران و تمدن همجوار آن، بین‌النهرین پردازد و به دلیل اهمیت تأثیر نماد و نمادپردازی در ادیان و اسطوره‌ها، دامنه این بررسی تا بخش‌هایی از اروپا نیز ادامه می‌یابد. بنابراین بیان مسئله را می‌توان در سطور زیر خلاصه کرد:

بیش از یک سده است که اندیشمندان جهان، آرا و نظریه‌های متفاوتی درباره مفهوم اسطوره و نماد مطرح کرده‌اند. در میان دانش‌های اجتماعی، مردم‌شناسی بیش از دانش‌های دیگر به شناخت اساطیر اقوام گوناگون جهان و تجزیه و تحلیل ساختار اجتماعی و فرهنگی آنها و نقش و اهمیت کارکردی آن در جامعه، به‌ویژه جوامع ابتدایی پرداخته است. پیروان نحله‌های گوناگون مردم‌شناسی، اعم از دیدگاه‌های تحول‌گرایی، اشاعه‌گرایی، کارکردگرایی و ساخت‌گرایی، تعریف‌ها و تحلیل‌های متفاوتی از اسطوره یا قصه مقدس ارائه کرده‌اند، ولی هیچ‌یک از آنها به‌تنهایی تبیین و توجیهی جامع و قانع‌کننده درباره مفهوم اسطوره به دست نمی‌دهند. *ماکس مولر* (۱۹۰۰-۱۸۲۳)، بنیان‌گذار مکتب «دین‌شناسی تطبیقی»، و پیروان مکتبش، اساطیر را فرآورده دوره بیماری زبان می‌دانستند و شیوه درست شناخت اسطوره‌ها، و دریافت درست معنای آنها را، بررسی و تحلیل زبان اسطوره‌ها می‌پنداشتند. آنان میان زبان و اسطوره یک وحدت واقعی و ریشه مشترک قائل بودند و اعتقاد داشتند که زبان ماهیتی منسجم و منطقی، و اسطوره به‌ظاهر ماهیتی نامنسجم و بی‌قاعده و نظم دارد. *جیمز فریزر* (۱۹۴۱-۱۸۵۴)، نماینده مکتب تحول‌گرایی در مردم‌شناسی،

اسطوره‌ها را تبیین‌کننده آیین‌های ابتدایی می‌دانست و می‌گفت در آغاز، اساطیر با آداب و مناسکی آمیخته بودند که غالباً برای باروری زمین برگزار می‌شدند. در سال‌های اخیر ویلیام دوتی در کتابی با عنوان *اسطوره‌نگاری، پژوهشی درباره اساطیر و آیین‌ها* تعریف تک‌معنایی اسطوره را به باد انتقاد گرفته و مدعی است که باید رهیافتی چندساحتی را در شناخت اسطوره به کار گرفت. او از اسطوره تعریفی به دست داده که در آن هفده خصوصیت مطرح شده است. در واقع هدف دوتی از این تعریف، جامعیت بخشیدن به فهم و شناخت عمیق از اسطوره است. او در این هفده خصوصیت، هفده کارویژه اسطوره را بررسی کرده است. دوتی در تعریف تفصیلی خویش آورده است که منظومه اساطیری مشتمل است بر شبکه‌ای درهم‌پیچیده از اساطیری که از نظر فرهنگی دارای اهمیت هستند و دارای صور خیالی گوناگون و قصه‌ها و حکایات استعاری و نمادین متعددند، و شکل‌های تجسمی متنوعی را به کار می‌گیرند تا باورهای عاطفی و مشترک میان آدمیان را میسر سازند. این اساطیر اغلب مشتمل بر روایات آفرینش و پیدایش عالم و آدم است؛ و از این رو جنبه‌هایی از عالم واقعیت و تجربه را مجسم می‌سازد و نقش و منزلت آدمیان را در این عالم معلوم می‌دارد.

اسطوره‌ها به‌طور کلی ممکن است ارزش‌های سیاسی و اخلاقی یک فرهنگ را متبلور سازند و در سایه نظامی از تأویل‌ها، تجاربی فردی را در چهارچوبی کلی تبلور دهند که در پاره‌ای موارد مداخله نیروهای مینوی و فراطبیعی بعضی از نظام‌های فرهنگی و طبیعی را مجسم می‌سازد. همچنین ممکن است در مراسم و مناسک و نمایش‌هایی خاص به اجرا درآیند. به‌طور کلی اسطوره‌ها در پاره‌ای موارد، مواد و مصالحی را برای بسط و تفصیل رویدادها و تجارب فراهم می‌آورند که البته همین اسطوره‌ها اغلب در شرح و توضیح مفاهیم ادبی، تاریخی، حماسی و یا رویدادهای روزمره به کار می‌روند. هرچند نشانه‌شناسی، عمری به درازای تاریخ دارد و نظریه‌ای نیست که به یک‌باره شکل گرفته باشد، اما محققان روش‌شناس، عموماً سرچشمه این نظریه را در رهیافت‌های فردینان دوسوسور و چارلز پیرس بازجسته‌اند. اولی بیشتر از

منظری فنی و زبان‌شناسانه بر این نظریه سایه افکنده است و دومی رویکردی منعطف‌تر دارد. در واقع هر دو، میان دانش و نشانه پیوندی تازه برقرار کرده‌اند و این رویکرد فکری را به قلمروی مطالعات وارد ساخته‌اند.

کتاب حاضر شامل بحث و بررسی پیرامون نمادهای آب و بن‌مایه‌های اساطیری آن و نمونه‌های بسیاری از هزاران طرح و نقش مرتبط با آب است که به صورت شاخص، برای معرفی نمادها و نقوش نمادین انتخاب شده است. این کتاب برای استفاده دانشجویان و پژوهشگران در قلمروی نمادها و نشانه‌شناسی، در رشته‌های مختلف هنرهای تجسمی و گرافیک، معماری و جامعه‌شناسی و غیره مفید خواهد بود. در فصل نخست این کتاب، با عنوان آب در دنیای باستان، نماد و اسطوره و حوزه‌های ذکر شده، تعریف و نمادهای آب در بخش‌های مختلف ارائه می‌شود. در فصل دوم با عنوان نقوش نمادین آب، نمادهای آب به صورت تطبیقی در صورت وجود در هریک از سه حوزه بررسی می‌شود.

به عنوان سخن پایانی یادآور می‌شود به دلیل ارتباط تنگاتنگ اسطوره‌ها و نماد، و نیز ارتباط غیرقابل انکار آب، باران، ابر، رود، دریا، اقیانوس و چشمه به عنوان نمادهای عینی آب، با نمادهای مرتبط با آن چون ماه و زن، همچنین با نمادهای ذهنی چون باروری، تجدید حیات، و الهه‌ها و اسطوره‌های مربوط به آنها، آثار هنری مورد مطالعه که حاوی هریک از موارد طرح شده است، هم‌عرض و مساوی فرض شده و نماد و نقوش موجود در آثار به صورت کلی از این دست، نمادهای آب در نظر گرفته شده است.

کتابنامه

- تینگهاوزن، ریچارد؛ یارشاطر، احسان (۱۳۷۹)، *اوج‌های درخشان هنر ایران*، مترجم: هرمز عبداللهی، رویین پاکباز، چاپ یکم، تهران: آگاه.
- احمدی ملکی، رحمان (۱۳۷۸)، «شکل‌های نمادین ذهن ما»، *هنرنامه*، شماره سوم.
- احمدی، بابک (۱۳۸۷)، *رساله تاریخ*، تهران: مرکز.
- آریان‌پور، امیراشرف (۱۳۸۶)، «طاق‌بستان، نقش‌ها و سازهایش»، *هنر موسیقی*، شماره ۷۹، فروردین.
- آریان‌پور، منوچهر و دیگران (۱۳۸۵)، *فرهنگ انگلیسی به فارسی*، چاپ ششم، جلد دوم، تهران: جهان‌رایان.
- اذکایی، پرویز (بی‌تا)، «افسانه گیلگمش سومری و فریدون آریایی»، *مجله مطالعات ایرانی*، زمستان ۱۳۸۰، سال یکم، شماره ۱.
- استریناتی، دومینیک (۱۳۸۸)، *مقدمه‌ای بر نظریه‌های فرهنگ عامه*، مترجم: ثریا پاک‌نظر، تهران: گام‌نو.
- استو، م. ج. (۱۳۷۳)، *چغازنبیل (دور اونتاش)*، مترجم: اصغر کریمی، تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور.
- افشار مهاجر، کامران (۱۳۷۹)، «حضور نمادها در هنرهای سنتی ایران»، *هنرنامه* شماره ششم، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- الیاده، میرچا (۱۳۶۲)، *چشم‌اندازهای اسطوره*، مترجم: جلال ستاری، تهران: توس.
- الیاده، میرچا (۱۳۷۲)، *رساله در تاریخ ادیان*، مترجم: جلال ستاری، تهران: سروش.
- الیاده، میرچا (۱۳۷۵)، *اسطوره، رؤیا، رمز*، مترجم: رؤیا منجم، تهران: فکر روز.
- آموزگار، ژاله (۱۳۸۷)، *تاریخ اساطیری ایران*، تهران: فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- باستید، רוژه (۱۳۷۰)، *دانش اساطیر*، مترجم: جلال ستاری، چاپ یکم، تهران: چاپخانه حیدری.

- باشلار، گاستون (۱۳۶۴)، *روانکاوی آتش گاستون*، مترجم: جلال ستاری، چاپ یکم، تهران: توس.
- بایر، لویی (۱۳۵۴)، *افسانه‌های آفرینش افریقا*، مترجم: ژ.آ. صدیقی، تهران: بی‌نا.
- برشان، محمد (۱۳۹۱)، *آب و ادیان*، کرمان، تهران: خط فاصله.
- بلک، جرمی؛ گرین، آنتونی (۱۳۸۳)، *فرهنگ‌نامه خدایان، دیوان و نمادهای بین‌النهرین باستان*، مترجم: پیمان متین، تهران: امیرکبیر.
- بلوکباشی، علی (۱۳۷۴)، *دست‌ها و نقش‌ها، صنایع قومی، محمل انتقال هنجارها و ارزشهای فرهنگی*، ۱۳.
- بهار، مهرداد (۱۳۷۳)، *پژوهشی در اساطیر ایران*، تهران: آگه.
- بهار، مهرداد (۱۳۷۷)، *از اسطوره تا تاریخ*، تهران: چشمه.
- بهرامی، ایرج (۱۳۸۵)، *رویین‌تنی و جاودانگی در اساطیر*، چاپ یکم، تهران: ورجاوند.
- بهمنی، پردیس (۱۳۸۹)، *سیر تحول و تطور نقش و نماد در هنرهای سنتی ایران*، با همکاری دکتر الیاس صفاران، تهران: دانشگاه پیام نور.
- بیانی، ملک‌زاده (۱۳۶۳)، *تاریخ مهر در ایران*، تهران: یزدان.
- بیضایی، بهرام (۱۳۸۳)، *ریشه‌یابی درخت کهن*، تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
- پُرادا، ایدت (۱۳۸۶)، *هنر ایران باستان*، مترجم: یوسف مجیدزاده، تهران: دانشگاه تهران.
- پرهام، سیروس (۱۳۷۱)، *دست‌بافته‌های عشایر و روستایی فارس*، جلد دوم، تهران: امیرکبیر.
- پوپ، آرتور آپم (۱۳۸۰)، *شاهکارهای هنر ایران*، مترجم: پرویز ناتل خانلری، تهران: علمی و فرهنگی.
- پیرحیاتی، محمد (۱۳۸۵)، *مقدمه‌ای بر اساطیر*، چاپ یکم، تهران: دفتر نشر و پژوهش سهروردی.
- پین سنت، جان (۱۳۸۷)، *اساطیر یونان*، مترجم: محمدحسین باجلان فرخی، چاپ یکم، تهران: اساطیر.
- جلال‌الدین رفیع‌فر؛ مهران ملک (۱۳۹۲)، «آیکونوگرافی نماد پلنگ و مار در آثار جیرفت (هزاره سوم قبل از میلاد)»، *پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران*، شماره ۴، دوره سوم، بهار و تابستان.
- جلالی نایینی، سید محمدرضا (۱۳۷۲)، *گزیده سروده‌های ریگ‌ودا*، تحقیق، ترجمه و مقدمه، تهران: نقره.
- حاتم، غلامعلی (۱۳۷۴)، «نقش و نماد در سفالینه‌های کهن ایران»، *فصلنامه هنر*، شماره ۲۸، بهار.
- حسین ابراهیمیان (۱۳۸۱)، «اساطیر چین»، *کتاب ماه هنر*، مهر و آبان، شماره ۴۹ و ۵۰.
- حشمتی رضوی، فضل‌الله (۱۳۸۷)، *از فرش تا عرش*، تهران: امیرکبیر.
- حصوری، علی (۱۳۷۵)، «مضمون‌های سنتی در فرش ایران»، *مجله علمی - تخصصی، فرش دستباف ایران*.

- خالدیان، ستار (۱۳۸۷)، «تأثیر هنر ساسانی بر سفال دوره اسلامی»، *باستان پژوهی*، بهار، شماره ۱۶.
- خالقی مطلق، جلال (۱۳۸۱)، *سخن‌های دیرینه*، به کوشش: علی دهباشی، چاپ یکم، تهران: افکار.
- خزایی محمد (۱۳۸۶)، «تأویل نقوش نمادین طاووس و سیمرغ در بناهای اصفهان»، *نشریه هنرهای تجسمی - حوزه هنری*.
- خزایی، محمد؛ شیلا سماواکی (۱۳۸۱)، «بررسی نقوش پرنده بر روی ظروف سفالی ایران»، *هنرهای تجسمی*، آذر، شماره ۱۸.
- دادور، ابوالقاسم؛ مبینی مهتاب (۱۳۸۸)، *جانوران ترکیبی در هنر ایران باستان*، تهران: دانشگاه الزهرا.
- دلپورت، ل؛ ژیران، ف؛ لاکوئه، گ (۱۳۷۵)، *اساطیر آشور و بابل*، مترجم: ابوالقاسم اسماعیل پور، چاپ یکم، تهران: فکر روز.
- دلاشو، م لوفلر (۱۳۶۶)، *زبان رمزی قصه‌های پریوار*، مترجم: جلال ستاری، چاپ یکم، تهران: توس.
- دمیری، محمد بن موسی (۱۳۶۴)، *حیاء الحيوان الکبری*، قم: چاپ افست.
- دوبوکور، مونیک (۱۳۷۳)، *رمزهای زنده جان*، مترجم: جلال ستاری، تهران: مرکز.
- دورانت، ویل (۱۳۹۰)، *تاریخ تمدن، کتاب اول مشرق زمین*، چاپ چهاردهم، تهران: دولاندلن، ش (۱۳۶۷)، *تاریخ جهانی*، مترجم: احمد بهمنش، جلد یکم، تهران: دانشگاه تهران.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷)، *لغت‌نامه*، تهران: دانشگاه هنر تهران.
- دیاکوف، و (۱۳۵۳)، *تاریخ جهان باستان*، جلد دوم، یونان، مترجم: صادق انصاری و همکاران، تهران: اندیشه.
- دیاکونوف، ایگور میخائیلویچ (۱۳۹۰)، *تاریخ ماد*، مترجم: کریم کشاورز، تهران: علمی و فرهنگی.
- دیویدسون، هیلدر دریک الیس (۱۳۸۵)، *شناخت اساطیر اسکاندیناوی*، مترجم: باجلان فرخی، تهران: اساطیر.
- راوندی، مرتضی (۱۳۶۳)، *تاریخ اجتماعی ایران*، تهران: ناشر.
- رجبی، پرویز (۱۳۷۵)، *جشن‌های ایرانی*، تهران: فرزین.
- رضی، هاشم (۱۳۷۹)، *جشن‌های آب*، تهران: بهجت.
- زمردی، حمیرا (۱۳۸۵)، *نقد تطبیقی ادیان و اساطیر*، چاپ دوم، تهران: زوار.
- ژیران، ف؛ لاکوئه، گ؛ دلپورت، ل (۱۳۷۵)، *فرهنگ اساطیری آشور و بابل*، مترجم: ابوالقاسم اسماعیل پور، تهران: فکر روز.
- ساندرز، ن. ک (۱۳۷۳)، *بهشت و دوزخ در اساطیر بین‌النهرین*، مترجم: ابوالقاسم اسماعیل پور، چاپ یکم، تهران: فکر روز.
- ستاری، جلال (۱۳۶۶)، *رمز و مثل در روان‌کاوی*، تهران: توس.

- سرفراز، علی اکبر؛ فریدون آور زمانی (۱۳۸۸)، *سکه‌های ایران از آغاز تاکنون*، تهران: سمت.
- سیاهپوش، محمدتقی (۱۳۵۲)، «دربارۀ (بهار در اصفهان)»، *ماهنامه یغما*، مهر، شماره ۳۰۱.
- سیاهپوش، محمدتقی (۱۳۵۴)، «سمبولیزم رنگ سیاه»، *مجله یغما*، جلد بیست و هشتم، آذرماه، ص ۵۵۱.
- شاهمندی، اکبر (۱۳۹۱)، «بررسی و مقایسه تطبیقی طشت آب‌های قبور در آرامگاه‌های تخت فولاد و ارامنه اصفهان»، *هنرهای زیبا، هنرهای تجسمی*، دوره ۱۸، شماره ۱.
- صراف، محمدرحیم (۱۳۸۴)، *مذهب قوم ایلام*، چاپ یکم، تهران: سمت.
- صمدی، مهرانگیز (۱۳۶۷)، *ماه در ایران*، تهران: اشراقی.
- ضمیران، محمد (۱۳۸۲)، *درآمدی بر نشانه‌شناسی هنر*، تهران: قصه.
- ضیاءپور، جلیل (۱۳۵۳)، *تقوش زبیتی در ایران زمین از کهن‌ترین زمان تا دوره مادها*، اداره کل نگارش وزارت فرهنگ و هنر.
- طلایی، حسن (۱۳۸۵)، *عصر مفرغ ایران*، تهران: سمت.
- عبدالهیان، مهناز (۱۳۶۱)، «مفاهیم نمادهای مهر و ماه در سفالینه‌های پیش از تاریخ»، *مجله فصل نامه هنر*، شماره ۲.
- عفیفی، رحیم (۱۳۷۴)، *اساطیر و فرهنگ ایران در نوشته‌های پهلوی*، چاپ یکم، تهران: توس.
- علم الهدی، هدی (۱۳۷۸)، «آب و معماری»، *دومین کنگره معماری و شهرسازی ایران*، جلد یکم، کرمان، ارگ بم.
- فرهود، فریناز؛ سهیلی راد، فهیمه (۱۳۸۲)، «بررسی تطبیقی سیمغ در متون ادبی حماسی و عرفانی»، *فصلنامه هنر*، شماره ۵۶.
- فکوهی، ناصر (۱۳۸۳)، *انسان‌شناسی شهری*، تهران: نی.
- فیروز، شاهرخ (۱۳۴۵)، *سفال*، تهران: چاپخانه بهمن.
- قائمی، فرزاد؛ محمدجعفر یاقتی و همکاران (۱۳۸۸)، «تحلیل نمادینگی عناصر خاک و باد در اساطیر و شاهنامه فردوسی بر اساس نقد اسطوره»، *ادب پژوهی*، زمستان، شماره ۱۰.
- قرشی، امان الله (۱۳۸۰)، *آب و کوه در اساطیر هند و ایرانی*، تهران: مرکز بین‌المللی گفتگوی تمدن‌ها.
- قزوینی، زکریابن محمد (۱۳۶۱)، *عجائب المخلوقات و غرائب الموجودات*، تهران: عطار.
- قلی‌زاده، خسرو (۱۳۸۷)، *فرهنگ اساطیری ایران بر پایه متون پهلوی*، تهران: پارسه.
- کریم، ساموئل (۱۳۸۵)، *الواح سومری*، مترجم: داوود رسایی، تهران: علمی فرهنگی.
- کوپر، جی، سی (۱۳۸۶)، *فرهنگ مصور نمادهای سنتی*، مترجم: ملیحه کرباسیان، تهران: فرشاد.
- گاردنر، هلن (۱۳۷۰)، *هنر در گذر زمان*، چاپ دوم، تهران: آگاه.
- گدار، آندره (۱۳۵۸)، *هنر ایران*، مترجم: بهروز حبیبی، تهران: دانشگاه ملی ایران.

- گربان، آلن؛ شورالیه ژان (۱۳۸۷)، فرهنگ نمادها، مترجم: سودابه فضاییلی، تهران: جیحون.
- گری، جان (۱۳۷۸)، اساطیر خاور نزدیک بین‌النهرین، مترجم: باجلان فرخی، چاپ یکم، تهران: اساطیر.
- گریمال، پی‌یر (۱۳۸۷)، اسطوره‌های بابل و ایران باستان، مترجم: ایرج علی‌آبادی، چاپ چهارم، تهران: علمی و فرهنگی.
- لوکوک، پی‌یر (۱۳۸۲)، کنیه‌های هخامنشی، مترجم: نازیلا خلخالی، تهران: فروزان.
- مجیدزاده، یوسف (۱۳۷۱)، تاریخ و تمدن ایلام، چاپ یکم، تهران: نشر دانشگاهی.
- مجیدزاده، یوسف (۱۳۸۰)، تاریخ و تمدن بین‌النهرین، جلد سوم: هنر و معماری، چاپ یکم، تهران: نشر دانشگاهی.
- محسنیان راد، مهدی (۱۳۸۵)، ارتباط‌شناسی، چاپ هفتم، تهران: سروش.
- مرتضایی، محمد؛ صداقتی‌زاده، ندا (۱۳۹۱)، «بررسی نقوش جانوری سفالینه‌های کهن شهر گرگان (جرجان) در دوران اسلامی»، نامه‌های باستان‌شناسی، شماره ۲، دوره دوم، دانشگاه بوعلی سینا.
- مرزبان، پرویز (۱۳۷۳)، خلاصه تاریخ هنر، تهران: علمی و فرهنگی.
- مصطفوی، علی‌اصغر (۱۳۶۹)، اسطوره قربانی، تهران: مصطفوی.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۸)، فطرت، چاپ یازدهم، تهران: صدرا.
- مفرد کهلان، جواد (۱۳۸۴)، تاریخ و اساطیر تطبیقی ایران باستان، جلد یکم، شهر لینشوینگ، سوئد.
- مقدم، محمد (۱۳۷۵)، جستاری درباره مهر و ناهید، تهران: هیرمند.
- ناطق‌فر، فاطمه (۱۳۸۴)، «طبیعت مثالی در هنر ایرانی»، در: کتاب تخصصی هنرهای تجسمی (خیال)، کتاب دوم: متن.
- واحددوست، مهوش (۱۳۸۱)، رویکردهای علمی به اسطوره‌شناسی، تهران: سروش.
- واردنر، جین. ف (۱۳۸۹)، اسطوره‌های رومی، مترجم: عباس مخبر، چاپ دوم، تهران: مرکز.
- ورمازن، مارتین (۱۳۷۵)، آیین میترا، مترجم: بزرگ نادرزاد، تهران: مرکز.
- هال، جیمز (۱۳۸۳)، فرهنگ نگاره‌ای نمادها در هنر شرق و غرب، مترجم: رقیه بهزادی، چاپ دوم، تهران: فرهنگ معاصر.
- هانگلدین، آرمن (۱۳۷۷)، قالی‌های ایرانی: مواد و ابزار، سوابق نقوش، شیوه‌های بافت، مترجم: اصغر کریمی، چاپ یکم، تهران: فرهنگسرا.
- هاینیش، ناتالی (۱۳۸۴)، حسن ختامی بر جدال هنر معاصر، مترجم: پریسا احمدی دزفولی، تهران: دیگر.
- هرتسفلد، ارنست (۱۳۸۱)، ایران در شرق باستان، مترجم: همایون صنعتی‌زاده، چاپ یکم، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی و دانشگاه شهید باهنر کرمان.
- همیلتون (۱۳۸۳)، سیری در اساطیر یونان و روم، تهران: اساطیر.

هنرمندی، حسن (۱۳۳۶)، *از رمانتیسیم تا سوررئالیسم*، چاپ یکم، تهران: امیرکبیر.
 هوک، ساموئل هنری (۱۳۹۱)، *اساطیر خاورمیانه*، مترجمان علی اصغر بهرامی؛ فرنگیس
 مزداپور، تهران: روشنگران.
 هوهنه گر، آلفرد (۱۳۷۶)، *نمادها و نشانه‌ها*، مترجم: علی صلح‌جو، تهران: وزارت فرهنگ
 و ارشاد اسلامی.
 هینلز، جان (۱۳۷۳)، *شناخت اساطیر ایران*، مترجم: ژاله آموزگار؛ احمد تفضلی، تهران:
 آوشیق.
 هینلز، جان (۱۳۸۸)، *شناخت اساطیر ایران*، مترجم: ژاله آموزگار؛ احمد تفضلی، چاپ
 چهاردهم، تهران: چشمه.
 یاحقی، محمدجعفر (۱۳۸۸)، *فرهنگ اساطیر و اشارات داستانی در ادبیات فارسی*، تهران:
 فرهنگ معاصر.
 یونگ، کارل گوستاو (۱۳۵۲)، *انسان و سمبل‌هایش*، مترجم: طالب صارمی، تهران:
 امیرکبیر.
 یونگ، کارل گوستاو (۱۳۷۳)، *روان‌شناسی و کیمیاگری*، مترجم: پروین فرامرزی، مشهد:
 بنیاد پژوهش‌های اسلامی.

Baring, Anne; Cashford, Jules (1993), *The Myth of the Goddess: Evolution of an Image*,
 Penguin: London.

Eliade, Mircea (1987), *The encyclopedia of religion*, vol.4

Frazer, James G (1919), *The folklore in the old testament*, Vol.1, London: Macmillan.

Gimbutas, Marija (1989), *The language of the goddess*, New York: Harper&Row.

Golan, Ariel (2003), *Prehistoric religion-Mythology- Symbolism*, Jerusalem

Kiani, M.Y. (1984), *The Islamic City of Gurgan*, *Archaolo, gische Mitteilungen aus Iran*, 11, berlin.

Layard, M. Felix (1847), *Introduction a l'étude du culte public et des mystères de Mithra en
 orient et en occident*, par Paris.

Mattison, chris.snake (1999), *The Essential Visual Guide to the World of Snakes*, London:
 DK Publishing.

Porada, Edith (1965), *The Art of ancient Iran*, Islamic culture.

Sabahi, Taher (2007), *L'artedel Tappeto D'oriente*, Milano: Electa.

Smith, William (1849), *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*,
 Retrieved July 21, 2009, University of Michigan.

Smithsonian Institution (1964-65), *7000 years of Iranian art*, Washington DC.

تهیه کتاب با یکی از روش‌های زیر امکان‌پذیر است :

مراجعه به سایت انتشارات تیسّا و خرید کتاب با **۱۰ درصد تخفیف**

www.teesa.pub

مراجعه حضوری یا سفارش تلفنی :

آدرس : تهران ، دروازه شمیران ، خیابان ابن سینا ، بعد از چهارراه فخرآباد ، کوچه حاج علیرضایی
شماره ۹ ، در کوچک ، طبقه ۲ تلفن تماس : ۷۷۶۰۲۸۹۵-۷۷۶۰۲۸۹۹-۷۷۶۰۴۵۶۳-۷۷۶۰۳۷۰۳

مراجعه به مراکز پخش :

ققنوس : میدان انقلاب ، خیابان منیری جاوید ، کوچه مبین ، شماره ۴
تلفن : ۶۶۴۰۸۶۴۰-۶۶۴۶۰۰۹۹
کسترش : خیابان دماوند ، خیابان سازمان آب ، کوچه چهارم غربی ، شماره ۲۸
تلفن : ۷۷۳۵۰۵۹۸
آثار : خیابان انقلاب ، خیابان ۱۲ فروردین ، خیابان شهدای ژاندارمری
جنب اداره پست ، شماره ۹۵ تلفن : ۶۶۴۶۱۸۹۳-۶۶۹۵۲۲۹۱
فرمنگ : خیابان انقلاب ، خیابان لبافی‌نژاد ، نرسیده به تقاطع کارگر ، شماره ۲۶۶ ، واحد ۵
تلفن : ۶۶۴۸۲۱۵۰
کتاب آوران : خیابان کارگر جنوبی ، کوچه شعله ور ، شماره ۱۶ ، طبقه دوم
تلفن : ۶۶۹۱۰۸۴۴-۶۶۹۲۴۰۲۲

انتشارات تیسّا

- آدرس : تهران ، دروازه شمیران ، خیابان ابن سینا ، بعد از چهارراه فخرآباد ، کوچه حاج علیرضایی ، شماره ۹ ، در کوچک ، طبقه ۲
- تلفن تماس : ۷۷۶۰۲۸۹۵-۷۷۶۰۲۸۹۹-۷۷۶۰۴۵۶۳-۷۷۶۰۳۷۰۳
- www.teesa.pub • iteesa@mail.com

آب نزد ایرانیان، نماد آگاهی، پاکی و طهارت، ایمان و زاینده‌گی است. گشودن رمزهای نمادین آب، زمینه‌ای برای درک عمیق آثار هنری فراهم آورد که حاوی نمادهای آب به عنوان قدیمی‌ترین و ارزشمندترین نمادهاست. اهمیت و ارزش شناخت این نمادها و به طبع آن پژوهش دقیق‌تر آثار هنری مکشوفه از ایران باستان و مقایسه تطبیقی آنها با نمادهای مشابه در تمدن‌های دیگر و یافتن منشأ نمادها و اسطوره‌ها و آیین‌های باستانی و سنتی، راهگشای پژوهش‌های آتی در راه شناخت و توسعه هنر خواهد بود. همچنین آشنایی با مبانی فکری و اعتقادی هنرمندانی که با نمادپردازی آب، به خلق آثار هنری مبادرت نموده‌اند، بستری برای راه‌یابی به باورهای آنان فراهم می‌کند.

